

Co znají a dokáží studenti práv a proč vlastně práva studují? Empirický pohled na studenty třetího a pátého ročníku tří právnických fakult v České republice

MICHAL URBAN, PETR SOUKUP*

What do law students know and can do, and why do they study law? An empirical look at 3rd and 5th year students at three law schools in the Czech Republic.

Summary: Legal education in the Czech Republic is insufficiently based on empirical data. The first step towards changing this is to find out more about the students who enter law schools: why do they want to study law and what knowledge and skills do they have? To this end, the authors have constructed a comprehensive questionnaire that measures the knowledge, skills, learning motivations, and values of first, third and fifth year law students. In this text, they analyse the study motivations, knowledge, and skills of students who studied at Prague, Brno or Olomouc law faculties in the 2018/2019 academic year in the 3rd and 5th year. Using exploratory factor analysis to look for related variables and structural models to look for relationships between variables, it is concluded that, in particular, knowledge of civil and commercial law showed an impact on the level of legal skills, the motivation of students in Year 3 and Year 5 differed only minimally, and Year 5 students achieved a higher level of knowledge in areas of applicable law and a higher level of legal skills.

Keywords: legal education, legal knowledge, legal skills, motivation to study, legal education reform

Legendární americký právník Karl Llewellyn na adresu právnických fakult svého času prohlásil, že „žádná fakulta, a věřím, že ani jedno procento vyučujících, neví, k čemu se vlastně snaží vzdělávat.“¹ Jsou to přitom právě právnické fakulty, které v životech právníků i celé právnické komunitě sehrávají klíčovou roli, protože, jak uvádí Carnegieho zpráva, „poskytují jedinou zkušenost, kterou sdílejí prakticky všichni právníci.“² Jakkoli se našťastí od časů Karla Llewellyna řada věcí změnila, právní vzdělávání stále zůstává překvapivě intuitivní záležitostí, která je založená víc na individuálních zkušenostech jednotlivých učitelů, dosavadní praxi či dobových pedagogických trendech než empirických datech a jejich racionální analýze. Příprava mladých lidí na vstup do profese, která si tolik zakládá na logice svého počínání, tak i téměř sto let po

Llewellynově výroku zůstává překvapivě iracionální.

Prvním krokem ke změně tohoto stavu je víc zjistit o studentech, kteří na právnické fakulty nastupují a následně je řadu let studují: proč chtějí studovat práva a jakými znalostmi a dovednostmi disponují? Bez hlubší znalosti studentů a jejich potřeb nelze pochopitelně dostatečně dobře upravit kurikula, která budoucí právníky lépe připraví na dobu po skončení studia. Druhým krokem je pak zjistit, co ze snah fakult i jednotlivých učitelů, ale i vlivů mimo fakulty, studenty v jaké míře ovlivňuje. Přináší jim víc přednášky, semináře, samostudium či konzultace s učiteli?

Za tímto účelem jsme sestavili rozsáhlý dotazník, který měří znalosti, dovednosti, studijní motivace a hodnoty studentů práv prvního, třetího a pátého ročníku. Dotazník

* Michal Urban působí na katedře politologie a sociologie PF UK, Petr Soukup působí na katedře sociologie FSV UK. E-mail: urban@prf.cuni.cz.

¹ AMERICAN BAR ASSOCIATION. TASK FORCE ON LAW SCHOOLS AND THE PROFESSION: NARROWING THE GAP. *Legal education and professional development: an educational continuum*. Chicago, IL 1992, str. 7.

² Zpráva pokračuje následovně: „Je to místo a čas, kde se předávají odborné znalosti a úsudek od pokročilého praktika k začátečníkovi. Je to místo, kde profese vystavuje na odív své určující hodnoty a vzory a kde budoucí odborníci mohou začít přejímat i kriticky zkoumat svou budoucí identitu.“ SULLIVAN, W. M. et al. *Educating lawyers: Preparation for the profession of law. Summary*. 2007, str. 3. Srov. též: „Dovednosti a hodnoty kompetentního právníka se rozvíjejí v rámci kontinua, které začíná před studiem na právnické fakultě, dosahuje své nejformativnější a nejintenzivnější fáze během studia na právnické fakultě a pokračuje po celou profesní kariéru právníka.“ AMERICAN BAR ASSOCIATION. TASK FORCE ON LAW SCHOOLS AND THE PROFESSION: NARROWING THE GAP, *Legal education and professional development: an educational continuum*, str. 3.

jsme počínaje akademickým rokem 2016/2017 začali každé dva roky distribuovat studentům největší české právnické fakulty, která sídlí v Praze. Od akademického roku 2018/2019 jsme dotazníkové šetření rozšířili i na další dvě nejvýznamnější právnické fakulty, a to fakultu v Brně a Olomouci. Longitudinální výzkumný design nám do budoucna umožní sledovat rozdíly nejen mezi jednotlivými ročníky, ale také vidět, jak se znalosti, dovednosti, motivace a hodnoty mění v průběhu toho, jak studenti procházejí právnickým studiem.

Jsme přesvědčeni, že naše data – budou-li dobře uchopena – mohou přispět k žádoucím proměnám studijních právních programů v České republice a inspiraci mohou přinést i fakultám zahraničním. Přes zjevné rozdíly vzdělávacích systémů i kulturních ovzduší, ve kterých působí, totiž řada zjištění našeho průzkumu nepochybně není specificky česká. Management lečjaké fakulty nepochybně přemýšlí nad tím, jak smysluplně reformovat svůj studijní program. Při rešerši pro náš článek jsme navíc vypožovali značnou shodu v tom, jak nedostatečně jsou jak v českém, tak celosvětovém kontextu sbírána empirická data, pomocí kterých by bylo možné reformovat právní vzdělávání v duchu evidence-based policy / strategy. Slovy americké profesorky práva Warren Binford: „jednou z nejvíce frustrujících věcí na práci pedagoga v oblasti práva je to, že neexistuje téměř žádný kvantitativní pedagogický výzkum zaměřený konkrétně na právní vzdělávání a naše dominantní techniky výuky a učení.“³ Data z našeho výzkumu tak chápeme jako náš skromný příspěvek k obrácení tohoto trendu.

V tomto článku z rozsáhlého dotazníku zpracujeme tu jeho část, která se týká studijních motivací, znalostí a dovedností studentů, kteří na pražské, brněnské či olomoucké právnické fakultě studovali v akademickém roce 2018/2019. Hodnotovou dimenzi studia z prostorových důvodů ponecháme na samostatný text. Jsme si přitom samozřejmě vědomi, že dobře připravený právník musí disponovat jak náležitými znalostmi a dovednostmi, tak hodnotami.⁴ I proto náš dotazník pokrývá všechny tyto oblasti.

Metodologie provedeného šetření

Jak už jsme uvedli výše, cílem našeho šetření bylo zjistit studijní motivace a vybrané znalosti, dovednosti a postoje studentů právnických fakult a tím fakultám pomoci lépe rozumět tomu, kdo jsou jejich studenti. Za tímto účelem jsme sestavili a pilotně ozkoušeli rozsáhlý dotazník obsahující otázky měřící znalosti, dovednosti, studijní motivace i hodnoty studentů práv. První vlna šetření proběhla v akademické roce 2016/2017 pouze na pražské právnické fakultě.⁵ Druhou vlnu dat jsme sbírali v akademickém roce 2018/2019 již na třech právnických fakultách. Naše úsilí rozšířit šetření na všechny čtyři české právnické fakulty nenašlo dostatek pochopení na plzeňské fakultě, jejíž děkan nás s odkazem na přílišnou zátěž studentů nejrůznějšími dotazníky a přesvědčení, že fakulta má sama dostatek dat o svých studentech, odmítl nechat šetření uskutečnit. Nepřesvědčila ho ani nabídka, že bychom mu – stejně jako ostatním fakultám – vyhotovili interní zprávu s hlavními zjištěními o studentech jeho fakulty.

Výzkum je od počátku designován jako longitudinální, abychom mohli studenty sledovat během celého jejich studia a vidět, do jaké míry se mění jejich znalosti, dovednosti, motivace a postoje. Proto jsme dotazník distribuovali v prvních, třetích a pátých ročnících každé fakulty a zahrnuli do něj speciální matici, která nám má pomoci zachovat anonymitu respondentů, a přesto v budoucnu dokázat spojit dotazníky studenta, který se našeho výzkumu zúčastní opakovaně ve více ročnících.

Dotazník je založen na škálovém hodnocení, které provádí samotní respondenti. Typicky volí na Likertově škále odpovědi na nejrůznější otázky týkající se jak jejich studijní motivace, tak základních znalostí, dovedností a postojů. Nad rámec jejich subjektivních odpovědí jsme zařadili i dvě testové otázky: poté, co odpověděli na to, jak dobře dokáží definovat přímý úmysl a sepsat žalobu na náhradu škody, dostali za úkol oba úkoly skutečně provést (tj. napsat definici přímého úmyslu a petit příslušné žaloby). Tyto dvě testové otázky nám pomohly zpřesnit porozumění tomu, jak studenti v dotazníku odpovídají.

³ BINFORD, W. How to Be the World's Best Law Professor. *Journal of Legal Education*, 2015, roč. 64, č. 4, str. 558. Srov. též SULLIVAN et al., *Educating lawyers: Preparation for the profession of law. Summary*, str. 8.: „Právní vzdělávání musí reagovat jak na potřeby dnešní doby, tak na nejnovější poznatky o tom, jak probíhá učení...“

⁴ Srov. AMERICAN BAR ASSOCIATION. TASK FORCE ON LAW SCHOOLS AND THE PROFESSION: NARROWING THE GAP, *Legal education and professional development: an educational continuum*.

⁵ Výsledky jsou dostupné zde: URBAN, M. – TRÁVNÍČKOVÁ, S. Jací jsou dnešní studenti práv? *AUC IURIDICA*, 2018, roč. 64, č. 3.

Pro účely tohoto textu využíváme jen odpovědi studentů třetího a pátého ročníku⁶ ze všech tří právnických fakult z první vlny, do které byly všechny zapojeny, tj. z průběhu akademického roku 2018/2019. Celkem jsme získali odpovědi od 847 studentů, 229 od studentů Masarykovy univerzity, 409 od studentů Univerzity Karlovy a 207 od studentů Univerzity Palackého v Olomouci. Dotazníky byly administrovány elektronicky.

Kromě základního popisu dat (zejména ve formě četnostních tabulek) využíváme pro náš text též některých pokročilejších analytických technik. Konkrétně se jedná o explorační faktorovou analýzu pro hledání příbuzných proměnných, následně pak používáme strukturní modely pro hledání vztahů mezi proměnnými. Pro základní analýzy a explorační faktorovou analýzu jsme využili software IBM SPSS Statistics 28, pro modelování vztahů skrze strukturní modely pak bylo využito softwaru IBM SPSS Amos 28.⁷

Příprava jednotlivých škál pro motivace, znalosti a dovednosti

V rámci dotazníku bylo použito několik baterií (sad otázek) s více než deseti položkami, jejichž cílem bylo zejména zachytit motivace studentů ke studiu na právnické fakultě,

deklarované znalosti a deklarované dovednosti studentů v různých právních oblastech. Získali jsme proto značně rozsáhlá data, která jsme pro účely další analýzy pomocí opakované explorační faktorové analýzy zjednodušili, tj. sdružili do určitých logických skupin (dimenzí) podobných proměnných, a to u motivací, znalostí a dovedností.⁸ Postupně nyní uvedeme výsledky jednotlivých exploračních faktorových analýz.

Co se aktuálních motivací ke studiu týče, měli studenti k dispozici celkem 12 výroků mapujících jejich motivaci ke studiu práv a vyjadřovali míru souhlasu s každým z těchto výroků. Pro získání prvotního řešení jsme využili tzv. techniku hlavních komponent, následně pak metodu v odborné literatuře označovanou jako kolmá rotace Varimax. Výsledky ve formě tzv. faktorových zátěží, tj. korelací (mírou vztahu) mezi původními proměnnými, které uvádíme na jednotlivých řádcích tabulky, a faktory/dimenziemi, které tvoří sloupce tabulky, zobrazuje tabulka č. 1. U této i dalších tabulek platí, že hodnoty nabývají výše od „-1“ po „1“, přičemž „1“ znamená nejvyšší míru korelace. Významné korelace jsou základem pro další interpretaci faktorů; snažíme se pojmenovat, co mají společného proměnné, které mají vysoké korelace v příslušném sloupci.

Tabulka č. 1. Tabulka s výsledky explorační faktorové analýzy pro deklarované současné motivace ke studiu (faktorové zátěže původních dotazníkových položek se čtyřmi faktory).

	Nutnost	Prestiž	Studium	Společenský tlak
Právní vzdělání/ profese vysoká prestiž	-,079	,761	,284	,137
Vydělávat velké peníze	-,057	,823	,140	,067
Široké možnosti uplatnění	,830	,193	-,167	,026
Pomáhat lidem	-,398	,195	-,037	,290
Nedostal jsem se jinam	,708	-,219	-,107	,172
Chtěli to rodiče	-,039	,620	-,518	-,022
Už to dokončím	,276	-,015	-,627	,337
Mám tu kamarády	,132	,397	,178	,644
Baví mě to	-,392	,166	,617	,308
Skvělí učitelé	-,076	,202	,710	-,048
Studium není moc náročné	,164	,066	,194	-,787
Už vím, co chci dělat	-,769	,016	,218	,200

Technika pro extrakci: Hlavní komponenty, rotace Varimax
Celková míra vysvětleného rozptylu: 62 %⁹

⁶ Důvody pro vynechání prvního ročníku jsou v zásadě dva. Předně byl dotazník pro první ročníky poměrně odlišný od dotazníku pro třetí a pátý ročník, což ztěžuje srovnávání. Nadto se pak právní znalosti a dovednosti zjišťované na počátku 1. ročníku nevztahují ke studiu na právnické fakultě, proto by jejich modelování nebylo korektní.

⁷ Srov. MAREŠ, P. – RABUŠIC, L. – SOUKUP, P. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS*. Brno 2015.

⁸ Detailní seznámení s touto technikou pro české čtenáře nabízí například 14. kapitola učebnice ibidem.

První dimenze (první sloupec tabulky) představuje v zásadě pragmatickou motivaci, označujeme ji pracovní jako nutnost (slučuje v sobě odpovědi typu nedostal/a se na jinou vysokou školu, stále nevím, co budu v praxi dělat, právo skýtá široké uplatnění). Druhá dimenze je spojena s motivací založenou na vysoké míře prestiže (ať už ve formě finančního nebo sociálního kapitálu) právních povolání ve společnosti a spadá sem i vliv rodiny. Třetí dimenzi motivace označujeme pracovní jako studijní orientaci (studenty motivují ke studiu dobří učitelé, studium je baví, nesouhlasí s tím, že studují jen proto, aby studium dokončili). Poslední dimenzi pak označujeme jako společenský tlak; tito studenti studují zejména kvůli přátelům a faktu, že studium není úplně snadné. V souladu s výše uvedenými čtyřmi dimenzemi jsme vytvořili čtyři

proměnné, které zachycují jednotlivé dimenze motivace, a tyto dimenze byly následně využity ke komplexní analýze vztahů mezi proměnnými.

Zajímalo nás také, zda se budou odlišovat motivace studentů třetího a pátého ročníku. Naše analýza ukázala, že se struktura motivací mezi ročníky výrazněji neodlišuje, a dokonce i pořadí jednotlivých motivací bylo na přič ročníky shodné.¹⁰

Po rozboru struktury motivací jsme se obdobně zaměřili na právní znalosti. Studentům bylo nabídnuto deset specifických právních znalostí jak z platného práva (občanského, obchodního a trestního), tak teorie práva, u kterých měli deklarovat míru, s jakou je ovládají. Získaná data jsme opět podrobili explorační faktorové analýze.

Tabulka č. 2. Tabulka s výsledky explorační faktorové analýzy pro deklarované znalosti (faktorové zátěže položek se čtyřmi faktory).

	Trestní právo	Právní teorie	Soukromé právo	Soudní soustava
Znalosti: definice práva	,002	,856	,047	,114
Znalosti: definice spravedlnosti	,084	,862	,055	-,030
Znalosti: struktura soudní soustavy ČR	,263	,074	-,020	,750
Znalosti: opravné prostředky v OS ¹⁰	,521	-,096	,371	,332
Znalosti: soud ve Štrasburku	-,094	,030	,127	,779
Znalosti: rozdíl civilní a trestní řízení	,548	-,022	,229	,344
Znalosti: občanskoprávní odpovědnost	,316	,016	,702	,199
Znalosti: založení s. r. o.	,087	,112	,860	-,033
Znalosti: definice přímého úmyslu	,818	,088	,120	-,023
Znalosti: SP TČ krádež ¹¹	,814	,073	,089	-,007

Technika pro extrakci: Hlavní komponenty, rotace Varimax
Celková míra vysvětleného rozptylu: 65 %

Tabulka č. 2 poměrně přesvědčivě ukazuje seskupení odpovědí do čtyř zřetelných skupin (faktorů). První faktor je sycen zejména znalostmi z oblasti trestního práva (schopnost definovat přímý úmysl a skutkovou podstatu trestného činu krádeže, stejně jako popsat rozdíl mezi trestním a civilním řízením). Druhý faktor odráží znalosti z právní teorie (znalost definic práva a spravedlnosti). Třetí faktor pak primárně odráží znalosti z oblasti soukromého práva (občanskoprávní odpovědnost a založení obchodní společnosti s. r. o.) a čtvrtý znalosti soudní soustavy (struktury soudní soustavy České republiky i faktu, že ve Štrasburku sídlí Evropský soud pro lidská práva). Na základě této analýzy

a věcné úvahy jsme vytvořili čtyři dimenze znalostí: trestněprávní, právně-teoretickou, soukromoprávní a znalosti z oblasti soudnictví.

Pro validizaci deklarovaných znalostí jsme studenty i krátce otestovali. Jejich úkolem bylo poté, co deklarovali míru schopnosti definovat přímý úmysl, skutečně napsat jeho zákonnou definici, tj. takovou, která obsahuje pokud možno všechny náležitosti, které uvádí § 15 odst. 1. písm. a) zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Při kontrole souvislosti jejich skutečné znalosti (tj. schopnosti napsat zákonnou definici přímého úmyslu) a deklarované znalosti (v trestněprávní oblasti) jsme našli pozitivní korelaci, která potvrzuje relevanci našeho nástroje měřícího znalosti.

⁹ Z tohoto důvodu ani nepřikládáme přehledovou tabulku.

¹⁰ OSŘ = občanské soudní řízení.

¹¹ SP TČ krádeže = skutková podstata trestného činu krádeže.

Následně jsme zaměřili naši pozornost na právní dovednosti studentům. Studentům jsme opět nabídli baterii deseti specifických právních dovedností zejména z platného práva

(především občanského a trestního), u kterých měli deklarovat míru, s jakou je ovládají. Získaná data jsme opět podrobili explorační faktorové analýze, která přinesla následující výsledky.

Tabulka č. 3. Tabulka s výsledky explorační faktorové analýzy pro deklarované dovednosti (faktorové zátěže položek s dvěma faktory).

	1	2
Dovednosti: připomínkování návrhu nájemní smlouvy na byt	,708	,264
Dovednosti: sepsání žaloby na náhradu škody	,677	,200
Dovednosti: poradit s rozvodem	,728	,061
Dovednosti: napsat stanovy zakládáního spolku	,569	,133
Dovednosti: výpočet podpory v nezaměstnanosti	,629	–,097
Dovednosti: najít konkrétní rozhodnutí ÚS	–,101	,841
Dovednosti: podat trestní oznámení	,683	,234
Dovednosti: reklamace mobilního telefonu	,448	,464
Dovednosti: návrh na změnu vlastnického práva k nemovitosti	,558	,474
Dovednosti: převod bytu	,533	,470

Technika pro extrakci: Hlavní komponenty, rotace Varimax
Celková míra vysvětleného rozptylu: 50,5 %

Na rozdíl od znalostí i motivací ke studiu studentů práv, kde se vyprofilovaly čtyři zřetelné dimenze, ukázala explorační faktorová analýza pro oblast dovedností jen dvě dimenze, přičemž do druhé dimenze se navíc odštěpila samostatně jen dovednost najít konkrétní rozhodnutí ÚS. Tato dovednost může být – soudě podle vysoké hodnoty faktových zátěží pro první faktor – považována za poměrně specifickou, a proto jsme se rozhodli, že dovednosti budeme měřit jednou společnou škálou, ve které právě tuto specifickou dovednost vynecháme.

Na základě exploračních faktorových analýz jsme tedy seskupili získané odpovědi do čtyř škál pro právní znalosti, jedné škály pro právní dovednosti a čtyři škály pro motivace. Škály byly vždy zformované jako průměr z odpovědí na jednotlivé položky, které škály tvoří. Pro srovnatelnost stupnic jsme všechny škály převedli na procentní stupnice (tj. od 0 % motivace/znalosti/dovednosti až po 100 % motivace/znalosti/dovednosti). Základní popisné statistiky (průměr a směrodatnou odchylku) takto vytvořených škál uvádí tabulka č. 4.

Tabulka č. 4. Popisná statistika škál pro motivace, znalosti a dovednosti.

	N	Min	Max	Průměr	Směrodatná odchylka
motiv_NUTNOST	803	0,0	100,0	50,7	28,2
motiv_STATUS	835	0,0	100,0	66,9	27,3
motiv_STUDIUM	801	0,0	100,0	44,2	24,2
motiv_SPOLECNOST	834	0,0	100,0	54,6	26,8
znalost_OP	845	8,3	100	73,7	19,6
znalost_TP	845	0,0	100	72,8	27,4
znalost_TEOR	845	0,0	100	71,6	21,6
znalost_SOUD	845	16,7	100	94,2	12,1
dovednosti	844	0,0	100,0	66,5	19,2

Vysvětlivky¹²

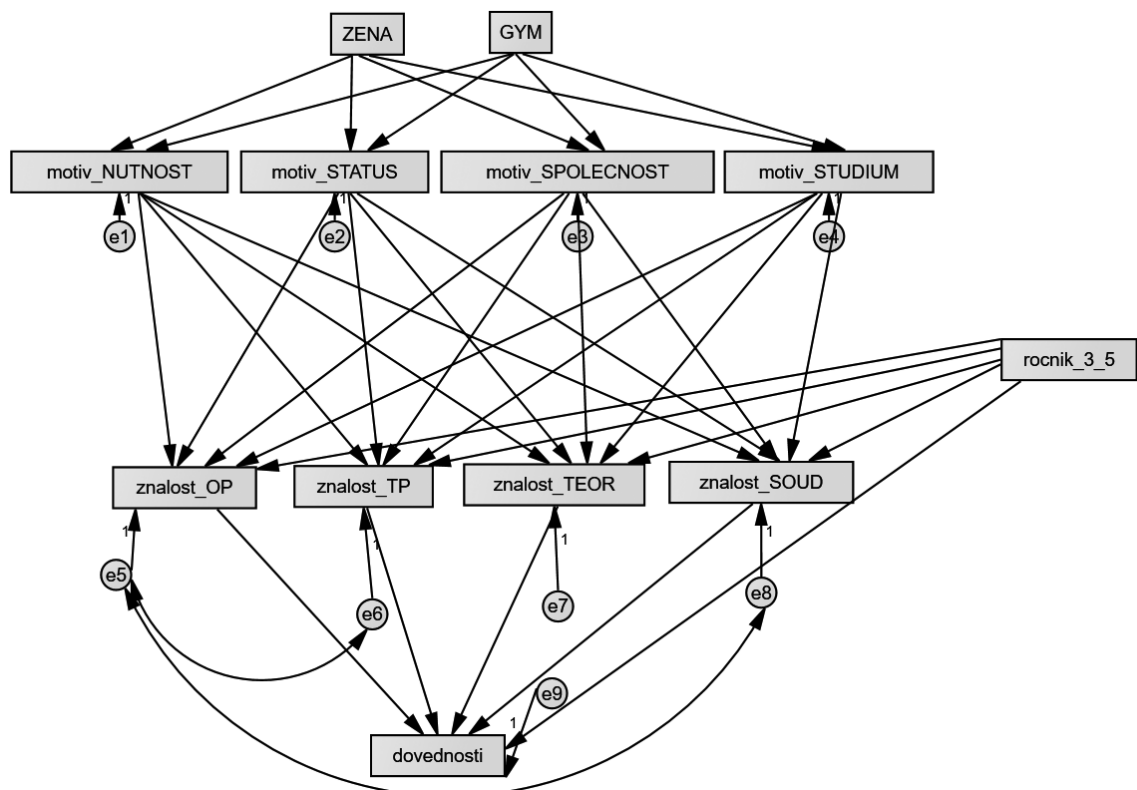
¹² N – počet odpovědí
PF – právnická fakulta
motiv_NUTNOST – motivace ke studiu PF: slučuje odpovědi nedostal/a se na jinou vysokou školu, stále nevím, co budu v praxi dělat, právo skýtá široké uplatnění
motiv_STATUS – motivace ke studiu PF: právní profese je prestižní, vliv rodiny
motiv_STUDIUM – motivace ke studiu PF: studium studenty baví
motiv_SPOLECNOST – motivace ke studiu PF: tlak přátel, studium není vnímáno jako lehké
znalost_OP – deklarované znalosti z oblasti občanského a obchodního práva
znalost_TP – deklarované znalosti z oblasti trestního práva

V souladu s naším očekáváním, a nepochybně i záměrem zapojených právnických fakult, detailnější analýza ukázala, že úroveň deklarovaných dovedností a znalostí se ve třetím a pátém ročníku liší, což detailněji popíšeme v textu níže. Konkrétně platí, že studenti vyššího ročníku (pátého) vykazují vyšší úroveň znalostí v oblastech platného práva (občanského/obchodního a trestního) a též vyšší úroveň právních dovedností. U znalostí z oblasti soudů a soudní soustavy je úroveň napříč ročníky srovnatelná, u teorie práva dokonce platí, že deklarovaná znalost v pátém ročníku je průměrně nepatrně nižší než ve třetím ročníku, což si vysvětlujeme tím, že teorie práva bývá zařazována do úvodních ročníků studia. Celkově studenti nicméně deklarují znalosti na úrovni přes 70 % a dovednosti v rozsahu cca dvou třetin, což považujeme za vcelku uspokojujivé zjištění.

Výsledný komplexní strukturní model zachycující souvislost mezi motivacemi, znalostmi a dovednostmi

Na základě vytvořených škál a dalších informací o respondentech (pohlaví, absolvovaná střední škola, ročník studia) jsme jednotlivé oblasti propojili, abychom si utvořili komplexnější obraz o získaných odpovědích. Výsledek jsme vtělili to tzv. komplexního strukturního modelu, u kterého jsme předpokládali, že ukáže následující vazby: motivace ovlivňují znalosti, znalosti ovlivňují dovednosti. V návaznosti na naše předchozí zjištění o různé míře znalostí a dovedností mezi studenty třetího a pátého ročníku jsme model ještě doplnili o efekt studovaného ročníku. Formálně statisticky je náš model sadou regresních analýz, která se v oblasti strukturních modelů označuje jako úseková analýza (*path analysis*).¹³ Formální podobu našeho modelu vyjadřujeme obrázkem č. 1 (převzatým z IBM SPSS AMOS, ve kterém jsme počítali výsledky).

Obrázek č. 1. Komplexní strukturní model pro vztahy mezi motivacemi, znalostmi a dovednostmi studentů.

znalost_TEOR – deklarované znalosti z oblasti teorie práva
 znalost_SOUD – deklarované znalosti z oblasti soudů a soudní soustavy
 dovednosti – deklarované právní dovednosti (převážně ze soukromoprávní oblasti)

¹³ URBÁNEK, T. *Strukturální modelování v psychologii*. Brno 2000.

Postupně popíšeme jednotlivá „patra“ tohoto modelu a nabídneme interpretaci zjištěných výsledků. Pro přehlednost budeme postupovat odshora dolů. První pomyslné „patro“ modelu představují motivace. Jak už bylo uvedeno výše, jejich struktura byla shodná napříč ročníky. Pokusili jsme se proto vysvětlit úroveň různých dimenzí motivace pomocí pohlaví a typu navštěvované střední školy respondentů, ani tento postup nám ovšem nic objevného nepřinesl. Domníváme se, že tomu tak bylo zejména proto, že naprostá většina respondentů pocházela ze stejného typu školy, tj. víceletého gymnázia, a ani odlišnosti v odpovědích mezi pohlavími nebyly pravděpodobné. Jak dokládají nulové hodnoty nad pravým horním rohem obdélníků jednotlivých dimenzí motivace a v zásadě nulové hodnoty koeficientů na šípkách spojujících motivace s pohlavím a typem střední školy, z rozdílů v motivacích se nedaří vysvětlit téměř nic. Je proto možné shrnout, že studenti zapojení do tohoto výzkumu vykazují stejné motivace ke studiu, ať už studují ve třetím či pátém ročníku a ať se jedná o muže nebo ženy. Nejsilnější je pak celkově motivace vysokou mírou prestiže právního vzdělávání, kterou odráží vysoká míra sociálního a finančního kapitálu, kterou právníci ve společnosti disponují.¹⁴

Motivace proto spíše dává smysl chápat jako možný prediktor další úrovně, tj. znalostí, kterými student dle svého vlastního posouzení disponuje. U znalostí je již míra vysvětlení lepší, a to zejména u prvních dvou dimenzí: konkrétně činí 15 % u znalostí z oblasti občanského/obchodního práva a 21 % u trestního práva, což představuje standardní výsledek v rámci sociálních věd. U teorie práva a znalostí ohledně soudní soustavy je míra vysvětlení již slabá (4 %, resp. 3 %). Pokud u znalostí z oboru platného práva srovnáme vliv motivací a studovaného ročníku, lze konstatovat, že větší je vliv studovaného ročníku, což je pochopitelně poměrně dobrá zpráva pro právnické fakulty, neboť to dokládá, že studenti vnímají, že se během studia něco naučí. To nicméně fakulty nezbavuje odpovědnosti hledat, jak znalosti svých studentů ještě dále rozšířit. Dále se z našeho modelu ukazuje, že studenti, kteří považují studium práv za poslední možnost (škála „motivace_NUTNOST“), disponují nižší úrovní znalostí občanského/obchodního práva. Na druhou stranu je

patrný pozitivní vliv rodiny a sociálního okolí na trestněprávní znalosti. Motivace tedy nejsou zcela zanedbatelné a dle našich zjištění mohou ovlivňovat výstupy z učení.

Poslední, graficky nejnižší „patro“ našeho modelu představují deklarované dovednosti. Náš model potvrzuje, že vyšší míru dovedností mají studenti posledního ročníku (ve srovnání se studenty třetího ročníku), ze zjištěných dat platí též, že míru dovedností pozitivně ovlivňují znalosti, zejména ty z oborů platného práva. Platí tedy, že studenti, kteří deklarují vyšší úroveň znalostí, deklarují též vyšší úroveň dovedností. Tento efekt jsme ověřili i malým testem zaměřeným na konkrétní znalost a dovednost, které byly součástí dotazníkového šetření.¹⁵ Celková míra vysvětlení úrovně dovedností byla 41 %, což je v oblasti sociálně-vědních modelů velice slušný výsledek. Vezmeme-li v potaz nepřímé působení motivací skrz znalosti, pak je úroveň dovedností ovlivněna jak školou (ročník studia, nabyté znalosti), tak i motivací ke studiu.

Výše popsané vztahy mezi jednotlivými dimenzemi a patry komplexního modelu podrobněji znázorňuje obrázek číslo 2, který jsme doplnili i o výsledky ve formě standardizovaných koeficientů a měr vysvětlení jednotlivých vybraných proměnných (motivací, znalostí a dovedností).

Diskuse a omezení

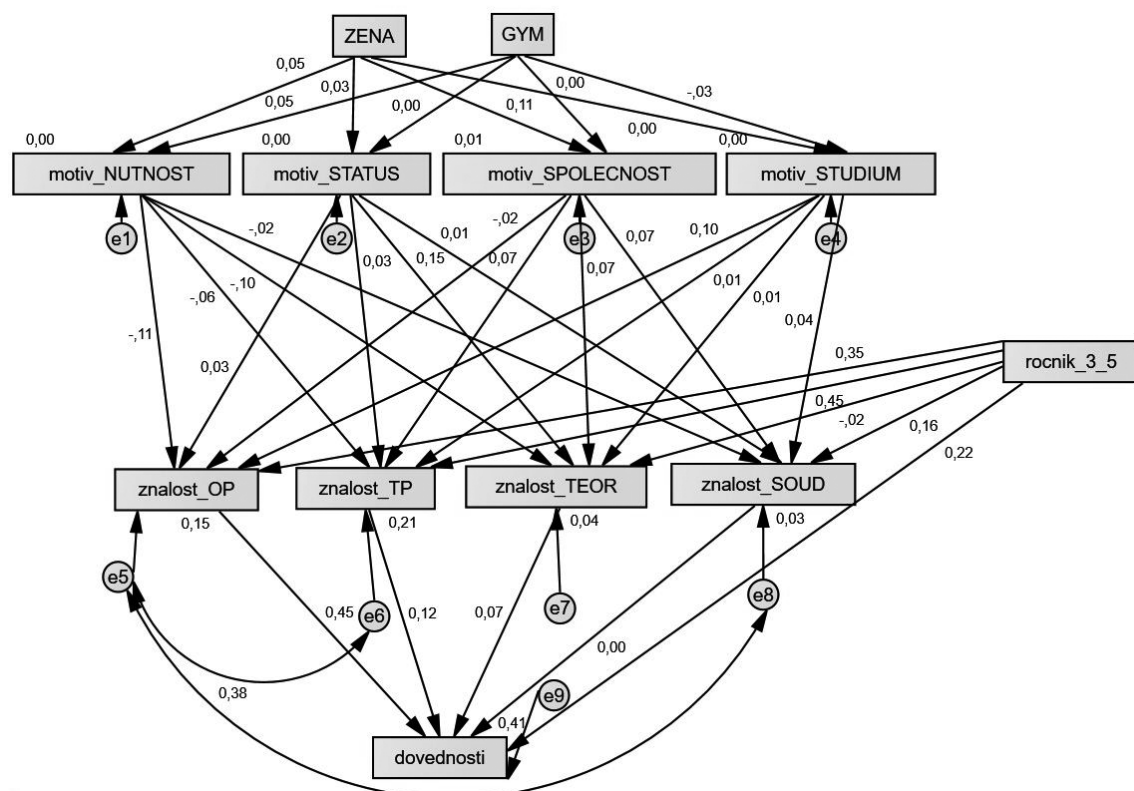
Námi provedené šetření a analýzy realizované na datech z tohoto šetření jsou prvním nám známým komplexnějším vhladem do problematiky v českém prostředí (dřívější výzkum se týkal toliko jedné fakulty a sloužil de facto jako výzkum zkušební).¹⁶ Je proto potěšující, že analyzovaná data potvrzují, že se nám podařilo zvolit životaschopný výzkumný design: odpovědi na jednotlivé znalostní otázky se logicky sdružují do výše popsanych faktorů, dvěma testovými otázkami jsme zkusmo otestovali, do jaké míry odpovídají deklarované znalosti a dovednosti těm skutečným, přičemž tento test vykázal pozitivní korelaci. Zejména znalosti z občanského a obchodního práva prokázaly vliv na úroveň dovedností (studenti, kteří deklarují vyšší úroveň znalostí, deklarují též vyšší úroveň dovedností), motivace studentů třetího a pátého ročníku se odlišují jen minimálně. Taktéž se ukázalo, že

¹⁴ Srov. DANIEL, P. et al. *Rozdělení svobodou Česká společnost po 30 letech* [online]. 2019. Dostupné na <<https://www.irozhlaz.cz/sites/default/files/documents/4cb643625998e931d8f0a9aa34bbb254.pdf>>.

¹⁵ Jak bylo uvedeno již dříve, v oblasti znalostí jsme posuzovali schopnost studentů z hlavy napsat definici přímého úmyslu, v oblasti dovedností pak pět žalob na náhradu škody.

¹⁶ URBAN – TRÁVNÍČKOVÁ, *Jací jsou dnešní studenti práv?*.

Obrázek č. 2. Komplexní strukturní model pro vztahy mezi motivacemi, znalostmi a dovednostmi studentů s výsledky standardizovaných koeficientů a měř.

studenti pátého ročníku dosahovali vyšší úroveň znalostí v oblastech platného práva a vyšší úroveň právních dovedností.

Jakkoli naše data ukazují, že znalosti a dovednosti studentů mají během studia tendenci se zvyšovat, není ovšem vůbec snadné přijít na to, jak tuto tendenci dále podpořit. Ostatně, řada autorů píšících o právním vzdělávání si je vědoma, že proměnit právnícké fakulty tak, aby lépe připravovaly své studenty na řádný výkon budoucího povolání, je mimořádně náročné, a to i s ohledem na institucionální zátěž či „paměť“, které podporují tendenci fakult následovat *status quo*. Přispívá k tomu pak i sklon chápat dobu studia jako výjimečný čas v životě právníků, nikoli jako součást v zásadě celoživotní cesty za tím, co to znamená být právníkem.¹⁷

Při interpretaci našich zjištění a úvahách nad tím, jak by se právnícké studium mohlo proměnit, je nutné mít na paměti, že české právnícké fakulty bývají – zejména ve srovnání s těmi americkými či britskými – daleko větší; v jednom ročníku může studovat i přes 600 studentů. Množství studentů má svůj nutný vliv i na způsob výuky a používané

učební metody. Základ kurikul tvoří – přes všechnu kritiku pro jejich neefektivitu¹⁸ – přednášky pro stovky studentů (typicky pro celý ročník), na které navazují semináře pro menší skupiny, které ale mohou dosahovat velikosti až čtyřiceti studentů. Masovost českého právního vzdělávání se projevuje i ve vysokém počtu studentů připadajících na jednoho učitele. Liberální étos současné doby navíc přinesl studentům svobodu složit si rozvrh podle svého uvážení, v důsledku čehož typicky každý předmět absolvují s jinou skupinou studentů. Studium se pro ně tudíž stává značně anonymním, což nutně má své psychologické dopady, o kterých se v poslední době začíná víc debatovat, a to nikoli nutně jen v souvislosti s pandemií koronaviru, která psychickou náročnost studia i celé právnícké profese více zviditelnila a prohloubila. Podobně opatrně se pak v českém i světovém kontextu začíná otevírat téma vysoké míry depresivity u právníků, která podle dostupných dat přesahuje úroveň jiných náročných profesí (jako např. lékařů) a podílí se na ní orientace budoucích právníků na externí zdroje motivace (známky, dobré jméno univerzity, přání

¹⁷ Srov. AMERICAN BAR ASSOCIATION. TASK FORCE ON LAW SCHOOLS AND THE PROFESSION: NARROWING THE GAP, *Legal education and professional development: an educational continuum*; BINFORD, *How to Be the World's Best Law Professor*.

¹⁸ Srov. např. BINFORD, *How to Be the World's Best Law Professor*, str. 549: „Více než 700 studií potvrdilo to, co mnozí z nás vědí na základě vlastních studentských zkušeností: Přednášky patří k nejméně účinným metodám pro dosažení téměř všech vzdělávacích cílů, které kdy byly identifikovány. U některých vzdělávacích cílů byly přednášky dokonce označeny za nejméně efektivní metodu výuky. Jiní naznačují, že jsou možná horší než žádná výuka, protože účast na přednášce vede k tomu, že se po ní méně učíme. Proč je tedy stále používáme? Peníze.“

rodiny) na úkor motivace vnitřní.¹⁹ Před českými i zahraničními právníckými fakultami zjevně leží výzva upravit své studijní programy tak, aby méně dominantní roli při studiu hrály zdroje externí motivace, a vést studenty k náležité psychohygieně.²⁰ Na frontálním výkladu založený transmisivní vzdělávací model, který tvoří základ právního vzdělávání, se logicky zaměřuje na teorii a znalosti, právní dovednosti²¹ a vůbec právní praxe proniká do studia jen postupně, zejména v podobě volitelných předmětů či právních klinik, jakkoli jejich role zřetelně stoupá.²² Znalostně postavená je také řada zkoušek, navíc tradičně stále převážně ústních, jakkoli stále přibývá i zkoušek písemných, založených na analýze příkladů a aplikaci naučené látky.

Je proto namístě také jistá pokora všech, kteří o proměně právníckých fakult uvažují. Schopnost fakult se změnit i jejich vliv na své studenty se totiž mnohdy ukazuje jako spíš malý. Studenti se jistě naučí používat právní výrazy a nosit lepší obleky než při nástupu na fakultu, ale jejich vnitřní svět se promění o poznání méně. Okamžik přijímacího řízení, který rozhoduje o tom, kdo bude následujících pět let (v českém kontextu navíc bezplatně) studovat práva, se proto ukazuje jako klíčový pro celý proces právního vzdělávání. Právě typ studentů, kteří ke studiu nastoupí, podoba jejich motivace, životní nastavení i nastavení jejich mysli bude něco, co zásadním způsobem ovlivní celý edukační proces a následně i podobu právnícké komunity. Některé studie dokonce dospívají k závěru, že právě proměna typu studentů, kteří na fakulty přicházejí, představuje klíč k proměně celého právního vzdělávání a fakulty by se na ně měly zaměřovat víc než na promýšlení, jaké znalosti a dovednosti své studenty učít.²³ Přes přímou snahu a značné úsilí fakult

i jednotlivých učitelů se totiž podle některých autorů ukazuje, že se studenti práv během studií už nijak zásadně nemění.²⁴

Jsme si pochopitelně vědomi limitů našich výzkumných zjištění. Předně jsme určité v rámci dotazníku nezařadili veškeré možné prediktory úrovně znalostí a dovedností, a díky tomu ani naše interpretace zjištěných dat nemůže být perfektní. Dalším limitem předloženého článku je skutečnost, že analyzujeme průřezová data a zejména při srovnání třetího a pátého ročníku srovnáváme dvě různé skupiny, které byly ve stejném akademickém roce v těchto ročnících. Nutně tím předpokládáme, že kvalita studentů i výuka se mezi ročníky, které jsou od sebe dva roky vzdálené, příliš neliší.

S ohledem na pokračování našeho výzkumného projektu a jeho design, který nám umožní do budoucna analyzovat data až na úroveň jednotlivých studentů, se plánujeme následně zaměřit právě na srovnání stejných studentů v čase. Taktéž jsme v dotazníku vedle znalostí a dovedností, jejichž analýze jsme věnovali tento text, měřili hodnotové orientace studentů. Těm plánujeme věnovat navazující samostatný článek, protože zahrnout je do tohoto textu nám z prostorových důvodů nepřišlo vhodné. Budeme samozřejmě vděční za případné připomínky, které nám pomohou do budoucna náš výzkumný projekt vylepšit. Jsme si také vědomi, že by určitě bylo vhodné na každé ze zúčastněných fakult doplnit dotazníkové šetření o skupinovou diskusi se studenty cílových ročníků. Jakkoli naše kvantitativní data nenačnou odlišnosti mezi fakultami, detailnější kvalitativní vhléd by mohl situaci nasvítit z jiného úhlu a pomoci nám tak rozdělit spatřit. Ostatně, tyto diskuze se studenty jednotlivých fakult by nám také mohly detailněji vysvětlit i některé výsledky našich analýz.

¹⁹ Srov. TANI, M. – VINES, P. Law Students' Attitudes to Education: Pointers to Depression in the Legal Academy and the Profession? (2009). *Legal Education Review*, roč. 19, str. 2–3, 17–18. Studie ukazuje, že studenti práv mají nejvyšší podíl depresivních onemocnění mezi vysokoškolskými studenty a že právníci mají nejvyšší podíl depresí ze všech profesí; ze 105 zkoumaných profesí jsou američtí právníci na prvním místě v depresi a trpí depresivními onemocněními dvakrát až čtyřikrát častěji než běžná populace. Pětadvacet procent amerických právníků trpí psychickými potížemi, pětadvacet procent mladých právníků chtělo do dvou let opustit své zaměstnání a devět procent plánovalo odejít ze světa práva úplně.

²⁰ Na stále větším významu nabývá téma tzv. well-beingu studentů, ale i učitelů.

²¹ Pro příklady právních hodnot, srov. AMERICAN BAR ASSOCIATION. TASK FORCE ON LAW SCHOOLS AND THE PROFESSION: NARROWING THE GAP, *Legal education and professional development: an educational continuum*, str. 135 a násl.

²² To odpovídá i doporučením Carnegieho zprávy, srov. např. str. 8: „Právní vzdělávání musí reagovat na potřeby dnešní doby i na nejnovější poznatky o tom, jak probíhá učení; musí kombinovat prvky právní profesionality – znalosti pojmů, dovednosti a morální rozlišování – se schopností úsudku vedeného smyslem pro profesní odpovědnost. Právní vzdělávání by mělo usilovat o sjednocení dvou stránek znalosti práva: formálních znalostí a zkušeností z praxe.“ SULLIVAN et al., *Educating lawyers: Preparation for the profession of law. Summary*, str. 8.

²³ Srov. „Dramatické změny v kvalitě právníků ... lze nejlépe dosáhnout změnou typu lidí, kteří nastupují na právníckou fakultu. To vyžaduje změnu nebo rozšíření představy o právnícké praxi, neboť ty jsou pravděpodobně silnějším lákadlem pro studenty než představy o právnícké fakultě jako takové.“ HEDEGARD, J. M. The impact of legal education: An in-depth examination of career-relevant interests, attitudes, and personality traits among first-year law students. *American Bar Foundation Research Journal*, 1979, roč. 4, č. 4, str. 865–866.

²⁴ Srov. „Není jasné, jak moc a jakým způsobem by právnícké fakulty mohly studenty změnit, kdyby se do tohoto úkolu pustily naplno a měly k dispozici dostatek prostředků. Vzhledem k tomu, že svět právníckého vzdělávání je takový, jaký je, pokud jde o (a) omezené množství peněz a prostor, (b) určitou rozmanitost zájmů a postojů mezi jednotlivými členy fakulty, (c) tendence fakult přijímat nové lidi, kteří se jim hodně podobají, alespoň pokud jde o styl a hodnoty, a (d) tendence mnoha studentů vybírat si školy, které zhruba vyhovují jejich charakteristickým vlastnostem, dovedu si představit, že budoucí výzkumy, dokonce i na studentech ve speciálních programech, budou i nadále ukazovat především stabilitu a akcentaci vstupních charakteristik studentů. Pokud by škola byla schopna shromáždit prostředky potřebné pro výuku, pokud by škola byla schopna unést a držet náhodně vybranou skupinu studentů bakalářského studia jako „rukojmí“ a poté je podrobit učebnímu plánu právnícké fakulty, mohli bychom právnícké fakulty vidět jako silnější, než ukazují dosavadní a pravděpodobně i budoucí studie.“ Ibidem, str. 867.